

לקראת שנת השמיטה תש"מ ברמת מגשימים

ראשי פרקים

א. מלאכות - דאורייתא ודרבנן

1. חרישה

2. זריעה

3. נטיעה

4. זמירה

5. קצירה ובצירה

ב. אוקמי אילנא ואברויי אילנא

ג. הוראות למעשה לענפים השונים ברמת מגשימים

1. מטעים

2. גדולי שדה

3. טפול בגנות נוי

בהתאם להוראות הרבנות הראשית חודש היתר מכירת הקרקעות בשמיטה הקרובה הבעל"ט כהוראת שעה לשעת הדחק.¹

גם אחר היתר המכירה לא הותרו מלאכות דאורייתא כי אם מלאכות דרבנן שאי אפשר להקדימן או לאחרן, ובמקרים שבלעדיהם יגרמו הפסדים.²

ההוראות דלהלן תקפות רק לשמיטה זו שנת תש"מ, ורק לרמת מגשימים, בהתאם לתנאים המיוחדים של המקום. בכל מקום אחר יש לפנות לרבנות המקומית בקשר לכל הדברים הנוגעים לשמיטה.

הוראות אלו כפופות להוראות הרבנות הראשית. במידה ועל פי הוראות הרבנות הראשית לשמיטה זו ישונו דברים - ננהג בהתאם.

1. משפט כהן עג.

2. משפט כהן סו.

לפני פירוש ההוראות המעשיות לפי הענפים לסוגיהם ברצוני להתעכב על מספר בעיות כלליות ודרכי פתרונם, בעיקר במלאכות דאורייתא אשר משותפות לרוב הענפים.

א. מלאכות - דאורייתא ודרבנן

המלאכות שהינן מדאורייתא לכל הדעות הן זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. מלאכת החרישה היא מהמלאכות המסופקות אם היא מדאורייתא או מדרבנן.

1. חרישה

חרישה היא מהמלאכות המסופקות אם היא מדאורייתא או מדרבנן³. לאור מחלוקת הפוסקים המובאות במקורות הורתה הרבנות הראשית למעשה בשמיטות

3. תוספות עבודה זרה דף נ עמוד ב, ר"ש שביעית פרק ב משנה ב - חרישה דאורייתא.

קריית ספר - חרישה מדרבנן.

ישועות מלכו גה - מקל בחרישה.

משפט כהן סו: "ותודה לאל יתברך עד כה לא התרתי גם חרישה על ידי ישראלי בשום מקום". משפט כהן עא סימן ד: "החרישה היא מלאכה מסופקת אם היא אסורה מן התורה בשביעית או שהיא מכלל מלאכות דרבנן. פרסמנו שאין היתר לחריש על ידי ישראל רק דווקא במקום הדחק הגדול ודווקא על פי שאלת חכם". שבת הארץ פרק א הלכה א, קונטרס אחרון בשבת הארץ אות ב.

אחד הקשיים המרכזיים בהגדרת טיבה של מלאכת חרישה וסוג איסורה נובע מהבנת דברי הרמב"ם.

הרמב"ם פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה א: "מצוות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' ונאמר בחריש ובקציר תשבות, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצוות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". מהלכה זו ומהפסוק שמביא הרמב"ם נראה לכאורה שחרישה היא מלאכה מדאורייתא. אבל בהלכות הבאות באותו פרק הדברים אינם כה ברורים. הלכה ב: "אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה ואחד הכרם ואחד שאר האילנות". בהלכה זו לא הוזכרה חרישה.

הלכה ג: "זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן אבל מכין אותו מרדות". בהלכה זו לכאורה ברור שעל מלאכת חרישה אינו חייב מדאורייתא.

הלכה ד - הלכה המדברת על חרישה: "כיצד תופר או תורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודות הארץ וכן המכריך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן". מהלכה זו, כמו משתי ההלכות הקודמות, נראה ברור שאינו לוקה מדאורייתא על מלאכת החרישה אך עדיין אפשר לומר שעובר בעשה מדאורייתא של ושבתה הארץ, אך בהלכה י' לכאורה גם אפשרות זו מתבטלת.

הלכה י: "ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזו על אלו שאין אסור מהתורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות כמו שביארנו".

הקודמות להשתדל לגמור את החרישה עד ערב ראש השנה של השמיטה, אך בשעת הדחק התירו חרישה.⁴

בנוסף לכך, יש אפשרות לבצע את החרישה על ידי גרמא (ולשלב למהלך ולהכניס גז קבוע, לכוון אל התלמים ורק אחר כך לשחרר ולהוריד את המחרישה על מקום אשר לא יורע). וכאשר עושים על ידי גרמא יש לצרף את דעתם של הרב פרנק זצ"ל⁵ והרב הרצוג זצ"ל⁶ שבצורה זו יש מקום להקל.

אמנם ברור שלכתחילה היה מן הראוי לעשות גם חרישה על ידי גוי⁷, אך בהתחשב במצב הכלכלי בשנה זו אחרי שנת בצורת קשה ולאור כל האמור לעיל,

לאור הקשיים הללו בדברי הרמב"ם - אשר מצד אחד מביא את הפסוק של "בחריש ובקציר תשבות" - דבר שהוא בעיני מבחינת עצמו לאור מחלוקתם של רבי ישמעאל ורבי עקיבא בהסבר הדרשה מפסוק זה - ואילו מצד שני נשמע מדבריו שאין בחרישה איסור תורה - נחלקו האחרונים בהסבר דבריו.

הכסף משנה מביא בהלכות א וב את הגמרא במועד קטן דף ג ומסיק גם על פי דברי הירושלמי שאין לוקין על חרישה.

הרדב"ז בחלק ב בהסבר ללשונות הרמב"ם אלף תקס (קצו) (עמוד לט בהוצאה החדשה) מסביר שלדעת הרמב"ם יש ג' מיני חרישה: א - חרישה לתיקון הקרקע שאינה אסורה מהתורה. ב - חרישה לחפוי זרעים וזוהי בעצם זריעה האסורה בעשה ולא תעשה. ג - חרישה לצורך גידול האילנות שהיא בכלל זריעה כמו שהזמירה היא תולדה של זריעה ולכן גם היא אסורה מדאורייתא.

גם מהר"י קורקוס בפרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד מחלק לדעת הרמב"ם במיני חרישה: א - החורש לצורך אילנות כדי שיתגדלו זו היא חרישה האסורה מדאורייתא. ב - חרישה שאינה לצורך האילנות אלא לצורך הקרקע שלא תיפסד אינה אסורה מהתורה.

בהסבר דבריהם של המהר"י קורקוס והרדב"ז אפשר לומר שהחרישה אשר מטרתה היא לצורך הקרקע אינה מבטלת את שביית הארץ כיוון שלא גורמת לשום דבר חדש שיגדל, מה שאין כן חרישה לצורך אילנות או לצורך זרעים גורמת לביטול שביית הארץ על ידי כך שהארץ מגדלת את הגידולים הנ"ל.

בספר פאת השולחן (בית ישראל אות ב) מסיק שבחרישה אינו עובר אפילו בעשה. יש מהאחרונים שסוברים שמלאכת חרישה מדאורייתא. החזון איש מסביר כן גם בדעת הרמב"ם (חזון איש שביעית סימן יז אות א), ועוד אפשר לעיין בהגדרות החזון איש לגבי מלאכת חרישה באילנות ובשדה הלבן.

ערוך השולחן העתיד סימן יט מתלבט בדבר, בסעיף קטן ג מסיק שאיסור עשה ודאי יש, ואילו בסימן יא כותב שמשמע מהרמב"ם שאיסורה אינו אלא מדרבנן, ויעוין בהמשך דבריו בנושא.

4. בצאת השנה חזור ה הערה 5. (כולל בעיקר חזרי הרבנות הראשית לשמיטת תשי"ט).

5. הר צבי חלק א אורח חיים סימן רח אות ב"ד, כרם ציון הלכות שביעית, הר צבי סימן יא-יב.

6. מאמרו של הרב הרצוג זצ"ל, התורה והמדינה, כרך ד עמוד קלח.

7. חזון איש הלכות שביעית סימן כה אות לח וסימן כז אות א אוסר לחלוטין חרישה על ידי גרמא.

"אבל כשאין שינוי בצורת הזריעה ובצורת החרישה אלא האדם הכין השתלשלות אמצעות בין מעשיו לעצם הזריעה... ואם חשוב מעשיו הרי זה בכלל האב של זריעה". "ומכאן לחורש במכונה שמתעצה על ידי קיטור או על ידי חשמל והאדם מכוון אותה שתהלך לפי תלמי השדה אף אם אין כאן כוח האדם בעצם החרישה, המכונה היא כלי האומנות של האדם, ועמידת המכונה על השדה וכיון הפרקים על מכונה לצורך החרישה זוהי מלאכת חרישה ותייב עליה חטאת".

ובתוספת הספק הקיים לגבי מקומנו אולי הוא בתחום עולי מצרים שאז יש קניין לגוי להפקיע ואפשר אולי גם להתיר מלאכות דאורייתא בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן אליבא דרוב הפוסקים, נראה שיש מקום להקל.

2. זריעה

מלאכת הזריעה היא לכל הדעות מלאכה גמורה מדאורייתא, ואין לגביה שום עצה להקל בכל דרך.⁶

אמנם הרב פרנק⁵ והרב הרצוג⁶ נטו להקל בזריעה על ידי גרמא בניגוד לדעתו של החזון איש⁷. בדעת הרב פרנק יש חידוש גדול⁸ "וקצת יש לדון דגרמא עדיפא מזורע על ידי גוי, שהרי מצינו דחילקה תורה בין זורע בידים דעובר בעשה ולא תעשה ובין זורע ממילא, שהרי לא הוזהרה התורה ללקט את השדה ולנקותה ערב שביעית כדי שלא יצמחו ספיחים בשביעית, הרי דמה שהשדה נזרעת ממילא לא קפדה תורה בשביעית, לפי זה יש לומר שגוי הזורע שדה של ישראל דיש כאן עבודת קרקע בידים לכן עובר הישראל בעל השדה בעשה דושבתה הארץ, דזו היא אוהרה לא תעבד השדה בידי אדם בשביעית¹⁰, מה שאין כן זריעה שעל ידי גרמא דיש לומר דאין זה מעשה של זריעה דרואין אנו כאלו השדה נזרעה מאליה, הרי זה ככל הספיחין שהתורה התירה להגיחם בשדה שיצמחו בשנה השביעית".

בהצעת חבר הרבנים לקראת שמיטת תשי"ב הובאה ההצעה של זריעה על ידי גרמא¹¹, וכן בהוראות הרבנות הראשית לשנת תשי"ב ומופיעות באותה שנה מופיעה הצעה זו¹² למרות התנגדותו של הרב עוזיאל להצעה.¹³

בשמיטות שבאו לאחר מכן החל משנת תשי"ט לא מובא היתר זה בשום צורה.¹⁴ מספר סיבות לדבר. אחת הסיבות המכריעות בשנת תשי"ב היתה דוחק הישוב - המצב הכלכלי התמור ששרר בארץ 4 שנים לאחר קום המדינה, ומצב של חוסר

8. משפט כהן סו, אגרות ראה רסו "מלאכת הזריעה אין שונו צד ואופן בעולם לגלות בה שום היתר על ידי ישראל".

9. כרם ציון - הר צבי עמוד עג.

10. מהרש"ל בבא מציעא דף מ עמוד א ומנחת חינוך שכה - גוי העובד בקרקע ישראל עובר הישראל על מצוות עשה של שביתת הארץ, לעומתם המהרי"ט (חלק ב סימן נב) ופאת השולחן (סימן כג סעיף קטן לא) מתירים להשכיר לנוכרי קרקע של ישראל ואין איסור של שביתת הארץ אפילו בעשה שבה כי אם כשישראל שהוא בר חיוב דשביתה עובר את הארץ.

11. התורה והמדינה ד עמוד קלה.

12. התורה והמדינה ד עמוד קס.

13. התורה והמדינה ד עמודים קמ"קמא.

14. בצאת השנה חזור ג סעיף י (בהערות), חזור ה לגבי זריעת אביב תשי"ט ובהערות.

עבודה קשה ששרר בארץ עם קליטת עלייה מוגברת. שיקולים אלו הטו את הכף לסמוך על אותם היתרים המובאים לעיל בשם הרב הראשי הרצוג זצ"ל ורבה של ירושלים הרב פרנק זצ"ל.

כיום במצב הישוב הנוכחי, ובנוסף לכך שבמזרעות הקיימות בשוק היום כמעט מן הנמנעות מבחינה טכנית לזרוע על ידי גרמא (בגלל סתימות מרובות באמצע השטח אשר מאלצות את הזורע להרים את המזרעה באמצע השטח ולהתחיל לזרוע מחדש), פתרון זה של זריעה על ידי גרמא כמעט ואינו יכול לבוא בחשבון ולכן יש לשקול פתרונות אחרים.

אחד הפתרונות שהוצעו בשנים האחרונות היא פריסת יריעה מעל המזרעה של הטרקטור, כך שהדבר יחשב כאילו זרעו בתוך הבית.

המקור לשיטה זו הוא ספקו של הירושלמי¹⁵ בערלה שהובא במשנה למלך.¹⁶ פאת השולחן פסק כי מכיוון שנקטינן שביעית בומן הוה דרבנן ספק דרבנן לקולא.¹⁷

הרב בשבת הארץ¹⁸ מביא את דברי הירושלמי הנ"ל ומסיק שאין להקל שלא במקום הפסד, ובסוף דבריו באותה הערה מסתפק מכוח המשנה של עושים להם בתים וכו'. הרב מביא שתי אפשרויות: א) הלכה זו שבה נסתפק הירושלמי, והרמב"ם לא הביאה להלכה, נדחתה מהלכה על ידי הרמב"ם. ב) הספק נפשט לחומרה ולכן לא הביאו הרמב"ם כיון שאם כך דין בית ודין שדה לגבי שביעית אחד הם. היוצא מדברי הרב הוא שבבית לא בכל מקרה אפשר להקל.

החזון איש¹⁹ נוטה להקל בעציץ שאינו נקוב בתוך הבית, ולמרות שעל עיקר יסודו של פאת השולחן בדבר ספיקא דרבנן חולק החזון איש, מכיוון שהמחלוקת היא בדבר שעיקרו מהתורה ויש ללכת לחומרה, בכל אופן למסקנה אומר החזון איש "כיוון שכבר הורה זקן (פאת השולחן) המיקל בעציץ שאינו נקוב בבית יש לו על מה לסמוך". הגדרת הבית לדעת החזון איש היא א) אין צורך בבית שחייב במוזוה. העיקר שיהיה כיסוי גג ולגבי מחיצות מסתפק החזון איש אולי צריך עשרה טפחים גם כן.

15. ירושלמי עורלה פרק א סוף הלכה ב: "אילן שנטע בתוך הבית חייב בעורלה ופטור מן המעשר, ובשביעית צריכא, דכתיב ושבתה הארץ וכתוב שדך לא תזרע".

16. משנה למלך פרק א מהלכות שמיטה הלכה א.

17. פאת השולחן סימן כ סעיף קטן נב בבית ישראל.

18. שבת הארץ קונטרס אחרון אות ג.

19. חזון איש שביעית סימן כב אות א.

ב) הגדרה נוספת קיימת בחזון איש²⁰ לגבי מהותו של בית שהוא מקום שבו "הצמחים הם במצב בלתי טוב ורצוי שנשלל מהם תועלת הגשמים והטללים והאוויר וקווי השמש והבית להם לרועץ". בבית כזה לדעת החזון איש יש מקום להתיר, אבל "בית שהוא להיטיב הגידול יהיה אסור בשביעית". לכן לכאורה יש לדון לדעתו מה יהיה דינם של החממות שלנו הנעשות להיטיב את הגידול, או אולי החממה מצד עצמה אינה מיטיבה את הגידול אלא מאפשרת טיפול אופטימלי ולכן דינה בכל אופן כבית. (ואולי יש להסביר את ספקו של הירושלמי על פי החזון איש כך שמסתפק לא בבית מהבחינה הפיזית, אלא במקום שאינו שדה, ובית אשר טוב לגדל בו הוא בבחינת שדה אבל בית שמפריע לגידול אינו שדה, ובוה מטתפק הירושלמי).

בערוך השולחן²¹ גם כן נוטה להקל בזריעה בתוך בית.

בספר כרם ציון בהלכות פסוקות²² מובא "יש מתירים בזמן הזה לזרוע בתוך בית מקורה או תחת סכוך ומסביב מחיצות גבוהות עשרה, ויש אוסרים, וראוי להחמיר וכן המנהג, ויש מתירים לזרוע בתוך עציץ שאינו נקוב העשוי מתכת והוא בתוך הבית". ועוד עיין באותו מקום בהערות מהגאון רבי שלמה זלמן אוירבך שנוטה להחמיר בזריעה בבית מכמה סיבות, וביניהן "והעולה על כולנה היא דכיוון דהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל האבעיא דירושלמי קשה מאד לסמוך על זה לקולא".

ולמעשה בהוראות הרבנות הראשית²³ נטו להקל בזריעה בתוך סככה בעציץ שאינו נקוב. גם הרב במשפט כהן²⁴ משתמש בספקו של הירושלמי לגבי בית לקולא.

ועתה נשוב לעניין הקודם שעסקנו בו והוא זריעה מתחת לזריעה פרוסה על גבי הטרקטור (המזרעה) בתור גג. ואפשר לומר שאף למתירים זריעה בתוך בית עדין אין הדבר פשוט שיתירו גם באפשרות זו. לא מבעיא לזיעת החזון איש שמצריך עציץ שאינו נקוב בתוך בית, אלא יתירה מזאת, החזון איש²⁵ אומר "אף למאן דמיקל אסור להסיר התקרה מעל הזרעים בשביעית דהוי תולדת זוריע (ולפי זה אף אם זרע בערב שביעית אסור להסיר התקרה בשביעית) ועוד כשמסיר התקרה נמצא דעביד איסורא למפרע דהוי זורע על מנת להסיר וזו זריעה גמורה (ולכאורה לפי טעם זה אף בשמינית יהא אסור להוריד התקרה), ואם תוסר באונס כל מה שגדל אסור משום

20. חזון איש סימן כ אות ו.

21. ערוך השולחן הלכות שמיטה סימן טו סעיף קטן ח.

22. כרם ציון עמודים שלו־שלו ובהערות.

23. בצאת השנה חזור ג הערות 13, 14.

24. משפט כהן עג.

25. חזון איש שביעית סימן כב אות א.

ספירחין, דלא עדיף מעלו מאליהן בשביעית וקדושים קדושת שביעית, וכל שכן אם מתוח אוהל ארעי לפי שעה לזרוע תחתיו שזה אינו כלום ואין אוהל ארעי מבטל שם שדה כלל".

הרב טיקוצ'ינסקי אומר בעניין זה²⁶ כי פרישת גג איננה בית המוציא משם "שדה": "ואף על גב שמצינו במשנה בשביעית (פרק ב משנה ד) שם בית מעין זה, ועושין להם בתים עד ראש השנה ולפי הר"מ הוא הדין רק מחסה לצל ועל דרך זה בירושלמי, אין זה ה"בית" הפתוח לרוחות מוציא משם שדה ולו אפילו יהא פרום הסדין גם לצדדין מסתבר שאוהל המטלטל והמחסה לרגעים רק לשם הזריעה איננו הבית המכוון באיבעית הירושלמי. עוד דבר כנראה לעניות דעתי האיבעיא של הירושלמי היא נוגעת ללאו "שדך לא תזרע", אבל העשה "ושבתה הארץ" על כל פנים ישנה כדמוכח לעניות דעתי מלשון הירושלמי... לכן לדעתי אין להורות כן למעשה".

הרב הרצוג²⁷ לאחר דיון ארוך בנושא גם כן מסכם לחומרה מטעם אחר: "והנה בעוד רעיוני משוטטים התחלתי לחשוב על דבר המושגים של אוהל זרוק ענה רוח מבינתי שאפילו אם היינו מוצאים איזה מקום אחיזה בהלכה אין לקבל את ההצעה הזאת שתעשה ח"ו הוראת הרבנות בדיני תורתנו הקדושה חוכא ואטלולא".

לאור כל האמור לעיל לכאורה אין מקום להתיר זריעה מתחת לסככה מהלכת. אפשרות נוספת שהועלתה בדורות האחרונים, ומקורה הוא בדברי הרמב"ם²⁸ "שורין את הזרעים בשביעית כדי לזרען במוצאי שביעית" (מקור הדברים הם דברי הירושלמי והתוספתא). האפשרות שהועלתה היא זריעה על גבי מים הידרופוניקס. נחלקו בדבר האחרונים. הרב פרנק²⁹ מחמיר בדבר ואינו מתיר ואומר בין השאר: "מסקנא דמילתא דבה סלקינן דזריעה על גבי בריכות של מים הבנויים בקרקע אדמה יש להם כל דין זריעה בארץ למעשרות ושביעית... ואפילו הזרעים על גבי מים שבעצמים מכל מקום לעניין לזרוע על גבי מים שבהם אסור, שהרי כבר גזרו חכמים על שאינו נקוב אטו נקוב ומכיוון דבנקוב מן הדין אסור שוב גם כשאינו נקוב נכלל בגזירת אינו נקוב אטו שנקוב ואסור מדרבנן".

26. ספר השמיטה עמוד קה.

27. התורה והמדינה כרך ד עמוד קנא.

28. רמב"ם פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה י.

29. כרם ציון הר צבי עמוד עא דיבור המתחיל מסקנה.

לעומתו הרב הרצוג מתיר לזרוע בגידולי מים בעציץ שאינו נקוב אפילו אם הנופים מתפשטים למעלה ונוטים חוץ לכלי³⁰. גם הרב טיקוצ'ינסקי בספרו מקל בגידולי מים, ומבחין בין סוגי עציצים.³¹

בספר החזון איש לא מובא עניין גידולי מים למויות שבחפץ חיים שנהגו על פי הוראתו היו מחלוצי השיטה, ואמר לי על כך הרה"ג ר' מאיר שלזינגר משעלבים כי היתר זה של גידולי מים היה רק בתוך סככה, כדין עציץ שאינו נקוב בתוך בית שדברנו אודותיו מקודם.

למעשה בהוראות הרבנות הראשית התירו זריעה בעציץ שאינו נקוב בתוך בית כמו שהזכרנו לעיל. צריך רק דיון בפני עצמו מהו במדויק עציץ שאינו נקוב.

העולה מדברינו שלעניין זריעה במשק כמו רמת מגשימים, שמבחינת תנאי אינו מתאים לגידולי חממה וגם לגידול כותנה רב שנתית, הפתרון המעשי ביותר הוא בגידולי חורף לזרוע לפני ראש השנה, ובמקרה של גשם מוקדם להמשיך אחרי כן ולהשקות במידת הצורך. ובגידולי קיץ למיניהם הפתרון הוא על ידי נוכרי שיפעיל את הטרקטור והמזרעה כשהיהודי ישגיח עליו שהזריעה תעשה כראוי.

אפשרות נוספת שהועלתה ונדחתה בעיקר בגלל הבעיות הטכניות היא³² "זריעת גרעינים באדמה נתונה בשקיקי נייר או ניילון במשתלה תחת סככה שגובהה לא פחות מעשרה טפחים. כשינבטו הזרעים יועברו עם האדמה שבשקיקים אל השטח. כמות האדמה שבשקיק צריכה להספיק לקיומו של הצמח שלשה ימים מזמן העברתו אל השטח". שיטה זו אם וכאשר יוכלו לבצע אותה בכל הגידולים בצורה מסחרית תוכל להקל, על ידי כך שנעבור על ידי השתיל מבעיית זריעה לנטיעה שהיא יותר קלה כמו שיבואר להלן, אך כיום עדין אין הדבר יכול לפתור את הצרכים של משק רמת מגשימים.

3. נטיעה

נטיעה היא מהמלאכות המסופקות. ברמב"ם מובא³³: "וכן המבריך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן". וכן בהמשך ההלכות מונה הרמב"ם את הנטיעה בין המלאכות שמדרבנן³⁴. הר"ש לעומתו³⁵ אומר

30. הרב הרצוג בחוברת קול תורה, הובאו דבריו בכרם ציון עמוד סה.

31. ספר השמיטה עמוד צו ואילך.

32. בצאת השנה חזור ג אות י ובהערות.

33. רמב"ם פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד.

34. רמב"ם שם הלכה ה.

35. ר"ש פרק ב משנה ו.

שנטיעה היא מדאורייתא: "דומירה בכלל זריעה, וכל שכן נטיעה דדמיא טפי לזריעה ועיקר מלאכה טפי מזריעה". המהר"י קורקוס³⁶ מסכם ואומר שלדעת הרמב"ם ורבנו תם נטיעה מדרבנן ולדעת הר"ש נטיעה מדאורייתא.

המנחת חינוך³⁷ שואל למאן דאמר נטיעה מדרבנן מהגמרא בגיטין דף נג עמוד ב, שנאמר שם בהשוואה בין שבת לשביעית, "מכדי הא דאורייתא וכו'" הרי ראייה שנטיעה מדאורייתא בניגוד לגמרא במועד קטן דף ג עמוד א שרק זריעה נמנית שם בין המלאכות מדאורייתא.

בשאלה זו עסקו גדולי האחרונים. המנחת חינוך עצמו אומר שיש מחלוקת בין הסוגיות, והרמב"ם פוסק כסוגיא במועד קטן.

הרב³⁸ אומר שנטיעה היא מדרבנן, ועל השאלה מהגמרא בגיטין אומר "ויש לומר שבכלל נטיעה כלולים שני אופני נטיעה, נטיעת עץ על ידי ענף ושורש הנשתל בקרקע וגם על ידי גרעין או פרי שהם מוציאים את האילן. שניהם הם בכלל נטיעה וכן הוא לשון המשנה נוטעין ייחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה, ונטיעה זו שעל גבי גרעין או פרי פשוט שהיא נקראת זריעה לגבי איסור שביעית כיון שהיא דרך זריעה ולא נטיעה כלשון הרמב"ם³⁹ "כן מותר לערב זרע אילנות ולזרעם כאחד". ומדלא חלק כאן בגמרא בנוטע גופיה בין נוטע ייחור לנוטע אגוז וכיוצא בזה שמע מיניה דבחדא מחתא מחתינהו ובכל גווני בין שוגג בין מזיד יעקור, ומקשה שפיר הא דאורייתא והא דאורייתא."

חזון איש⁴⁰ בהסבירו את דברי הרמב"ם לגבי נטיעה אומר שגם לדעת הרמב"ם נטיעה דאורייתא כפי דברי הר"ש, אך אין לוקין עליה משום הכלל שאין מזהירין מן הדין, ובסוף דבריו אומר: "נראה דאף נוטע גרעין לא חשוב זרע כדאמר בפאה זרעי אילן אינם קרויים זרעים".

למעשה למרות שנטיעה היא לפחות לחלק מהפוסקים מלאכה דרבנן לא התירו, והרב מביא בכמה תשובות דבר זה⁴¹ "מפני שכל ההיתר הוא באמת רק מפני הצורך העצום ובתור הוראת שעה על כן הנהגנו שלא לנטוע נטיעות חדשות כלל מפני שכל מגמתנו היא להגן על הישוב שכבר נשתכלל שלא יהרס על ידי הפסקת העבודה

36. הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד.

37. מנחת חנוך מצווה שכח.

38. מבוא לשבת הארץ סימן ד עמוד יב.

39. הלכות כלאיים פרק א הלכה ו.

40. חזון איש שביעית סימן יז אות כ.

41. משפט כהן עא, עב, עג.

והמסחר בשביעית לפי המצב הירוד והנורא שהישוב עומד עליו כעת, עד בוא עת לחוננה ביסע אלוקים, אף על פי שמצד הדין הנטיעה היא מכלל המלאכות שלדעת כמה מרבתינו הראשונים הן אסורות רק מדרבנן, והיה ראוי להקל אחר המכירה לעשותה גם על ידי ישראל, מכל מקום מפני שההשערה היא תמיד שעל ידי מניעת נטיעות חדשות לא תצא קלקלה למעמד הישוב הנהגנו להחמיר בה עוד יותר מבשאר מלאכות שהן על פי דין תורה חמורות ממנה מפני שהן נוגעות למצב הישוב.

ובאמת בשנת תשי"ב, כשמצב הישוב היה חמור ביותר הותרה, כהוראה שלא בשנתה יותר, נטיעה לישובים⁴² שהעלייה לקרקע בהם היתה אחרי ניסן תש"ח ובתנאי שהמטע צריך להיות ענף הכנסה. ואף זאת ונטיעה עם גוש ומתחת סככה. צורפו פה כמה קולות: נטיעה בגוש שהיא ודאי לא מדאורייתא ואפילו יש מי שמתיר⁴³ "ואם העתיקו השתיל עם עפרו בשיעור שיכול לחיות בו, שאין זו נטיעה לענין ערלה, מסתבר שגם בשביעית אין זו זריעה". מתחת סככה היא גם כן קולא כמו שהזכרנו⁴⁴. ולמעשה בכל השנים חוץ מאותה שנה מיוחדת לא היה היתר לעבודות נטיעה חוץ ממקרים שהובאו לדיון מיוחד בוועדת השמיטה.⁴⁵

שאלה נוספת היא עד מתי אפשר לטעת לפני שביעית.

המשנה בשביעית⁴⁶ אומרת "אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות מל' יום לפני ראש השנה, ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור", ומסיקה הגמרא בראש השנה⁴⁷ שמלבד שתי השבתות של קליטה צריך שלוש יום.

הרמב"ם⁴⁸ מביא הלכה זו ואומר "אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית עין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו... נמצאת אומר שהנוטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית קודם ראש השנה במ"ד יום יקיים, פחות מכאן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין".

42. התורה והמדינה, כרך ד עמוד קלט, עמוד קס.

43. הרב טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה עמוד יח.

44. כאמור הירושלמי מסתפק באילן שנטעו בתוך הבית. אגב יצוין כי מכאן מוכיח הרב טיקוצ'ינסקי שם, עמ' קא, כי נטיעה אסורה כזריעה, שכן הירושלמי שם הביא על נטיעה את הפסוק "שדך לא תזרע".

45. בצאת השנה חזור ב והערות 1, 2.

46. משנה שביעית פרק ב משנה ו.

47. ראש השנה י, ב.

48. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ג הלכה יא.

התוספות בראש השנה⁴⁹ מסביר את הגמרא לעניין ערלה, אבל לעניין שביעית צריך רק שלא יקלוט בשביעית.

למעשה, הוראות הרבנות הראשית לאחר היתר המכירה התירו⁵⁰ לטעת עד ערב ראש השנה משני טעמים:

א) הנטיעות בתקופה זו של השנה הם בגוש, ואם כך אפילו בלי היתר המכירה אפשר לטעת עד ראש השנה כיון שלא שייך הנימוק של "מונים", וגם אין בעיה של קליטה, בתנאי כמובן שזה גוש המספק גם לעניין ערלה.

ב) הטעם השני שבגללו לאחר היתר המכירה הותרה נטיעה עד ראש השנה מופיע בספר בצאת השנה⁵¹, "בנטיעה באדמת ישראל נזכר איסור מ"ד יום לפני ראש השנה, אולם זהו מחמת קליטה בתוך ל' יום של תוספת שביעית או מצד מראית עין שיחדוהו שנטע בשביעית כיון שלערלה מונים בה מראש השנה (ולא מצינו איסור מראית עין בשל נוכרי אפילו לסוברים שיש קדושת שביעית בשל נוכרי), וביותר שלגבי איסור דרבנן, בפרט זה שאינו אלא מחמת מראית עין, יש לסמוך על הסוברים שאין קדושה בשל נוכרי, ולטעם הראשון מטעם קליטה דין תוספת שביעית בטלה עם חורבן הבית, אכן כשנוטע תוך י"ד יום לפני ראש השנה שהקליטה בשביעית עצמה הוא תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל, אכן מסתבר שזו אינה אסורה אלא מדין תולדה ומדרבנן, שבתורה לא נאמרה אלא זריעה, ואף אם נבוא לחדש שבשביעית העיקר היא קליטה ממה שנאמר ושבתה הארץ (אגלי טל) אין זה אלא לומר שלא מספיק לעניין החיוב בזריעה כשלעצמה, אבל קליטה לחוד נראה שאינה כזריעה ממש להיחשב אב ולהיאסר מהתורה, ובמלאכות דרבנן סמכין על המכירה, על יסוד כל הנ"ל נראה להקל בנטיעה עד ראש השנה".

גם החזון איש⁵² מסתפק לעניין השרשה בשביעית, ולבסוף מסיק "שאינו לנו לחדש איסורים, ואף על גב דמצינו חומרא בנקלט בשביעית, זהו דווקא בזמן שתוספת שביעית נוהג אבל בזמן הזה אין שום איסור מחמת תוספת".

למעשה לאור האמור לגבי נטיעה, לא תעשה בשנת השמיטה שום נטיעה והרכבה, ונטיעות ההכרחיות יוקדמו וינטעו בגוש לפני ראש השנה, כן העצים שיש לגביהם צורך יורכבו לפני ראש השנה או ידחו לאחר ראש השנה של שמינית.

49. שם דיבור המתחיל שלושים.

50. בצאת השנה חזור ב.

51. בצאת השנה חזור ב, הערה 3.

52. חזון איש שביעית סימן יז אות כה וסימן כב אות ה.

אחת המלאכות שהיא ודאית מדאורייתא היא מלאכת הזמירה "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". רבות עסקו במלאכת הזמירה בדורות האחרונים כיון שהיא מלאכה תמידית וחיונית בכל האילנות ובעיקר בגפנים.

הגמרא במועד קטן⁵³: "רבא אמר אפילו תימא רגנן אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב בשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירו; בכלל קצירה, למאי הלכתא כתיבנה רחמנא, למימרא דאהני תולדות הוא מיחייב אחרנייתא לא מיחייב".

הרמב"ם⁵⁴ מביא: "אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה ועל הבצירה אחד הכרם ואחד שאר האילנות".

הרב בשבת הארץ⁵⁵ מחלק בין הזמירה שלנו ובין הזמירה האסורה מהתורה שהיתה שונה באופן הזמירה ובמטרתה, ומסיק שהזמירה שלנו בגלל שינויה היא מלאכה דרבנן, ומכיוון שמטרתה היא קיום האילן אולי גם מדרבנן לא תיאסר (וזאת אומרת מלאכה לאוקמי אילנא גם בלי היתר המכירה יהיה מותר לעשותה). למסקנה אומר הרב: "ועל כל פנים אין ראוי לסמוך על זה כי אם במקום הפסד גדול ושעת הדחק כשאי אפשר בעניין אחר ועם כל זה היכן שאפשר ראוי ליתן לפועלי ישראל אותן העבודות המותרות בלא פקפוק, ועל כל פנים שאין עליהן לתא לדאורייתא לאותם הסומכים על היתר ההפקעה על ידי המכירה הנהוגה, ומלאכות כאלה שיש בהן חששות של איסור וביחוד חשש איסור מלאכה של תורה נכון ליתן אותם לחלק הנכרים, שכפי הנהוג עכשיו עובדים גם הם במושבות ישראל".

הרב בדברו על מלאכת הזמירה דן בשינויים בצורת הזמירה, אך אינו מחלק בין סוגי העצים. החזון איש⁵⁶ מחלק בין זימור הגפן, שהוא לדעתו מדאורייתא, לזימור בשאר אילנות, שלדעתו זהו לא הזימור האסור בתורה אלא קרסום וכדומה, שהם מהתולדות האסורות מדרבנן. (הרבה קשיים יש בוברי החזון איש הנ"ל, שהרי המכילתא והרמב"ם משווים בין כרם לשאר אילנות, ובהסבר דעתו של החזון איש אפשר לומר כי קיים הבדל מעשי בין זימור הגפן לזימור בשאר אילנות. בגפן מטרת הזימור היא לתועלת הפרי של אותה שנה, מה שאין כן בשאר האילנות שהפרי בדרך

53. מועד קטן דף ב עמוד ב ודף ג עמוד א.

54. רמב"ם שמיטה ויובל פרק א הלכה ב.

55. שבת הארץ קונטרס אחרון יא ופרק א הלכה ה, משפט כהן טו.

56. חזון איש שביעית סימן כא אות טו.

כלל בא על ענף דו שנתי, ולכן אם ימצא אילן (אולי אפרסק) שמבחינת תכלית המלאכה יהיה דומה לגפן אולי גם לדברי החזון איש יהיה אסור מדאורייתא. ופירוש הרמב"ם לפי זה "אחד כרם ואחד שאר אילנות" נאסר בהם זימור, כאשר נעשה זימור כזה. אבל מה שאנו עושים בשאר אילנות אינו זימור, כמו שקצירה לא שייכת בגפן או בצירה לא שייכת בתבואה).

למעשה בהוראות הרבנות הראשית משמיטות קודמות מובאים שני החילוקים שהוזכרו: (א) בצורת הזמירה (ב) בסוגי העצים (ג) חילוקים בין מטרות שונות של גיזומים וזירודים.

לגבי גיזום נכתב: "גיזום עצים בשמיטה יעשה רק בשנים הראשונות לגידולם במידת הנחיצות לעיצוב צורת העץ וראוי לעשות זאת בשינוי צורך החתך". ואילו לגבי זמירת גפנים נכתב באותו חזור: "זמירת גפנים כשזה נעשה לשם הארכת קיום העץ, והיינו שכל הענפים נקצצים, צריכה להיעשות בשינוי בצורך החתך (אם נהוג חתך ישר לעשותו אלכסוני וכל כיוצא בזה)".⁵⁷

בחוזרים יותר מאוחרים, כשנכנסו לפירוט יותר גדול⁵⁷, דרך זו של שנוי בצורת הזמירה מופיעה בתור אפשרות אחרונה ופחות נאותה מבחינת ההלכה, כשקודמות לה המלצות לשינויים יותר משמעותיים בצורת העבודה או לזמירה על ידי גוי.

חזור הרבנות הראשית המתייחס לזמירה בגפן פוסק כך⁵⁸: "אנו מתקרבים לעונת זמירת גפנים וזו אחת המלאכות דאורייתא (כששביעית נוהגת מן התורה), כפי שכבר הוסבר בהודמנויות שונות, במלאכות דאורייתא אין סומכים על היתר המכירה רק בעשייתן על ידי גוי, ולזאת הצורה הנאותה ביותר לעשות את הזמירה על ידי גוי. אם הדבר בלתי אפשרי ראוי לעשות את הזמירה באופן זה:

לא לזמור במזמרה, אלא ללחוץ בעונת הזמירה (חודש טבת שבט) על ידי צבת לחיצה חזקה במקום המיועד לחתיכת זמורה. זה גורם להפסקת היניקה של הזמורה, והיא הולכת ומתייבשת מאליה ממקום הלחיצה והלאה. בחודשים אדר ניסן יפריד הזמורה היבשה בעזרת מזמרה.

צורה שנייה של זמירה שהיא פחות נאותה מבחינת ההלכה היא לעשות שנוי כדלהלן:

1) נוסף על מספר העיניים שמשאירים בשנה רגילה לפחות או להוסיף עין אחת מהרגיל בכל השנים.

57. בצאת השנה חזור ג.

58. בצאת השנה חזור יג.

2) את החתך יעשה בצורה אלכסונית במקום חתך ישר כפי שרגיל בשנים רגילות".

בשנים האחרונות נוספה דרך נוספת⁵⁹ אשר עדיפה מבחינה מעשית על הדרך הראשונה, ומבחינה הלכתית על הדרך השנייה: להקציר את הזמורות העומדות להקצרה עוד לפני ראש השנה תש"מ (מיד עם הבציר או לאחריו) עד לעין אחת מעל המומלץ כרגיל לאותו זן וכרם. באזורים חמים, כגון עמק בית שאן ובקעת הירדן יש להקציר עד לשתי עיניים על מנת למנוע לבלוב בסחיו. בחורף - במועד הזמירה הרגיל, יבוצע פיסוג (זירוד) בלבד - הרחקה של שאר הזמורות.

בביצוע הזמירה החלקית עד ראש השנה נתקל הנזרם בקשיים להספיק בתוך עונה קצרה, וקשה מבחינת כוח אדם.

בגיוזום בשאר אילנות נקטו הלכה למעשה⁶⁰ כדעת החזון איש שאינו אלא מדרבנן, ולכן בשעת הכרח לפי קביעת מומחה כשהגיוזום חיוני לקיומו של הצמח או הפרי פעולה זו מותרת, ובכל אופן רצוי לעשותה בשינוי קצת מדרך הרגילה.

למעשה ברוב המטעים, מלבד מטעים צעירים מאד ששם הגיוזום הוא לעיצוב צורת העץ, ניתן בלי קושי רב ובלי לגרום נזקים רציניים לדלג על גיוזום בשנת השמיטה ולהקדים את הגיוזום לתקופה של לפני ראש השנה או לאחרה לשנת תשמ"א.

ודאי שגיוזומים סניטרים, זאת אומרת גיוזום הבא להוריד ענף חולה אשר יכול להעביר את המחלה לכל הצמח, אין מקום להחמיר, שזה ודאי אוקמי אילנא ומטרתו גם שונה לגמרי ממטרת הגיוזום הרגילה.

לגבי גיוזום באילני ובשיחי סרק כתב החזון איש⁶¹: "אילני סרק שאין רוב עולם זומרים אותם יש להסתפק אי חייל עליהן שם זמירה כלל שקוצץ ענפים להסקה ותבשיל". אבל ברור גם מדברי החזון איש שכל זמירה לישם גידול האילן באילני סרק אסורה מדרבנן (כדין שאר אילנות), ואומר החזון איש: "ואין להחמיר בהדיוט הקוצץ לעצים ואין שום גיחותא בזימור".

תוספות⁶² אומרים שכל זימור, אפילו כשנעשה לצורך העצים ולא לתועלת האילן, צריך להיעשות באופן שיהיה קשה לאילן.

59. תדריך חקלאי לקראת שנת השמיטה תש"מ, הרב גולדברג: עמודים 16, 17.

60. תדריך חקלאי לקראת שנת השמיטה תש"מ עמוד 17.

61. חזון איש שביעית סימן יט אות טו.

62. סנהדרין דף כו עמוד א תוספות דיבור המתחיל לעקל.

בעיה נוספת של גיזום או זימור קיימת בירקות. הרמב"ם מביא פעמיים הלכות הקשורות לכך. פעם אחת⁶³ כשמדבר על זמירה: "אחד כרם אחד שאר אילנות". משמע לכאורה כי רק באילנות קיימת הלכה של זימור. ופעם אחרת מופיע ברמב"ם "ומותר למרס באורז אבל לא יכסח"⁶⁴.

לגבי כיסוח זה מופיע באור שמח על אותה הלכה: "אבל כיסוח הוא זמירה המפורשת בקרא ולכן אסורה". הרב בשבת האריך על אותה הלכה ואמר "משום שהכיסוח הוא הזימור האמור בתורה, ואי אפשר להתיר אותו במקום הפסד - לא תזמור מתרגמינן לא תכסח". רואים מדברי שניהם שזימור בירקות הנעשה לשם צמיחה יתרה הוא הזימור האסור בתורה. ברור שלדעת החזון איש אין זה זימור האמור בתורה, כיון שהזימור האמור בתורה לשיטתו הוא בגפן.

בהוראות הרבנות הראשית⁶⁵ נאמר (וההוראות לגבי נוי הם בדרך כלל ללא שימוש בהיתר המכירה כיון שלגבי גינות נוי שאינן לצרכי פרנסה לא השתמשו בהיתר): "קציצת העשב הגדל יותר מדי, וכן זמירת צמחי הנוי כשאין המטרה לזרז גידולים אלא לשם מתן צורה נאה להם, מותרת גם בכלים המיועדים לכך. זמירה לשם זירוז גידולים אסורה".

במקורות לגבי הוראה זו נאמר לגבי היתר הגיזום הנ"ל "משום שנפסדים ומתייבשים כשאינם נזמרים, והרי זה בכלל לאוקמי אילגא שהוא מותר, ואף על פי שהקציצה והזמירה מזרזת גידולם הרי לא נוח לו בכך, אדרבה רוצה היה שיישארו כמו שהם אם כן אינו בכלל מלאכת זמירה".

שאלה מעשית שהתעוררה היא שריפת הדסים לצורך הצמחת בדים משולשים. יש האוסרים מטעם שווהי דרך זמירתם ולכן לפחות מדרבנן אסור⁶⁶, ולכן בגנות נוי יש לאסור, אבל מי שמגדל לצורך פרנסה כמות גדולה של הדסים, ובלעדי השריפה ייגרם לו נזק, אם ימכור את קרקעותיו לנוכרי לכאורה נראה שיש מקום להתיר.

5. קצירה ובצירה

קצירה היא מלאכה גמורה מדאורייתא, אולם האיסור הוא בקצירה כדרך הקוצרים מבחינת בעלות ומבחינת הכמויות.⁶⁷

63. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ב.

64. רמב"ם פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה טו.

65. בצאת השנה חזור יא.

66. רש"ם ירושלמי פרק ד הלכה ד - אין מציתים את האור.

67. רמב"ם פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכות ב, ג, פרק ד הלכות כב, כג.

נחלקו הראשונים אם איסור זה הוא דווקא בשמור⁶⁸ או גם במופקר, ובשמור אסור בכלל.

להלכה הובאו שינויים שונים בדרך הקצירה. נחלקו הפוסקים אם צריך להיות שינוי באיכות הפעולה או בכמויות בלבד שלא יהא כדרך הקוצרים.⁶⁹

אחרי היתר המכירה, למרות שמלאכות אלו הן מהתורה הרי אין מדובר בעבודת האדמה אלא באיסוף הפירות שאין בהם קדושת שביעית אחר מכירת הקרקעות לנוכרי, ויש להקל אף בבצירה וקצירה כרגיל.⁷⁰

מוסד השייך בעיקרו למלאכת הקצירה והבצירה הוא "אוצר בית דין" המובא בתוספתא⁷¹. מדברי התוספתא מובן שאין איסור בקצירה ובצירה אלא רק לבעלים עצמם, אבל לשלוחי בית דין המכניסים לאוצר מותו לאסוף כל היבול בבת אחת וכדרך הקוצרים כבכל שנה רגילה, וממה שנאמר בתוספתא שבית הדין היו שוכרים פועלים משמע שמותר לקבל מהנהנים מהפרי החוזר הוצאות, ולא רק של הקטיף, הבציר ושמירת הפרי אלא של כל העיבודים המותרים.

המשקים הפועלים כשליחי בית דין משווקים את הפרי ומגישים חשבונות המבוססים על החזר ההוצאות. ולכן גם בישובים שגזקקים להיתר המכירה, כיון שומלאכת קצירה היא מלאכה מדאורייתא, ראוי לקבל שטר מינוי מבית דין לעיבוד הגידולים השונים לאסוף ולשווק הפרי כשליחי בית דין, והמחיר שיתקבל יחשב כהחזר הוצאות הטיפול, הפיקוח וכו'.

לאור האמור לעיל ברמת מגשימים יופעל בית דין אשר ימנה את האנשים כשליחי בית דין לעיבודים השונים ולקטיפים והכול ייכלל בחשבון ההוצאות, כולל ימי עבודה עבור הכלים השונים.

ב. אוקמי אילנא ואברויי אילנא

הגמרא בעבודה זרה דף נ עמוד ב מחלקת בין שני סוגי מלאכות:

68. ר"ש פרק ח דשביעית, ועיין פאת השולחן רפ"ג ומנחת חינוך מצווה שכח שכן דעת הרמב"ם, ובמהרי"ק כתב בדעת הרמב"ם להחמיר אף מן המופקר.

69. רמב"ם פרק ד משמיטה ויובל הלכה כב, כג, ר"ש שביעית פרק ח משנה ו ושנות אליהו שם, ראש השנה דף ט עמוד א תוספות דיבור המתחיל וקציר, סוכה דף לט עמוד ב תוספות דיבור המתחיל כמה דברים אמורים.

70. עיין משפט כהן סו, ועוד עיין בהרחבה בספר מעדני ארץ.

71. תוספתא שביעית פרק ח.

א. מלאכה שהיא לאוקמי אילנא⁷² - "שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביחו". זוהי מלאכה שתהא מותרת (אמנם בתנאים ובמגבלות שונות כמו שיתבאר בהמשך).

ב. מלאכה שהיא לאברויי אילנא "מחזיקו ומשביחו" (רש"י שם), שהיא אסורה. הריטב"א במועד קטן⁷³ אומר על דברי רבא הנ"ל ביחס לתולדות "פירוש ורבנן הוא דגזור, ומשום פסידא הוא דשרי השקאה ודכוותה". מדברי הריטב"א רואים עוד מקום להתיר מלאכות דרבנן בשביעית.

הגדרה נוספת המופיעה בריטב"א שם "סתומי פילי שרי, שאינו אלא לאוקמי בעלמא שלא יכנס השמש בין הבקעים ולא חשיבא עבודה אבל יש קשקוש לחזק האילן ולהשביחו וחשיבא עבודה ואסור". רואים מהגדרתו של הריטב"א שמלאכות לאוקמי אילנא אינן נחשבות עבודה, מה שאין כן מלאכות לאברויי. בהגדרת המלאכות לאוקמי ולאברויי רבו השיטות⁷⁴, לדוגמא:

א. האם היתר של אוקמי אילנא נאמר גם במלאכות דאורייתא או רק במלאכות מדרבנן.

ב. האם יש הבדל בין מלאכה בעץ למלאכה בקרקע.

ג. באיזה סוג מזיקים.

ד. עבודה תמידית או עבודה חד פעמית.

במסגרת זו אין מקום להאריך ולברר את כל השיטות כשלמעשה במלאכות שהם לקיומו התקין של הצמח שהם בדרך כלל מלאכות דרבנן יש מקום להקל, לא מיבעי אחר היתר המכירה שבו הותרו מלאכות דרבנן, אלא אף לאותם שאינם משתמשים בהיתר זה בגלל פסידא שתיגרם לעץ, ויש אומרים אף פסידא לחקלאי, זאת אומרת פחיתה ביבול בין בכמות בין באיכות, ובדרך כלל כל מלאכה שהיא לאוקמי, באופן טבעי אם לא נעשית, נגרם הפסד.

מהי בדיוק ההגדרה של הפסד? החזון איש כותב⁷⁵: "ולכן במקום הפסד שימות על העץ או ייפסדו כל הפירות יש לסמוך להקל בכל אלו". למעשה נהגו גם בישובים שנהגו לפי שיטת החזון איש להקל אף במקום הפסד קטן יותר, כשהמלאכה היא מדרבנן ונכנסת בהגדרה של לאוקמי.

72. רש"י שם דיבור המתחיל אוקמי.

73. דף ג עמוד א.

74. שבת הארץ פרק א הלכה ה ובקונטרס אחרון ט"י, ספר השמיטה, הרב טיקוצ'ינסקי, פרק ד עמודים כא"כד ובהערות שם, חזון איש שביעית סימן יח אות ד, סימן כ סעיף קטן ה.

75. חזון איש שביעית סימן כ אות טז.

מחלוקת יסודית קיימת לגבי עבודות שתכליתם אינה קיום האילנות אלא קיום הפרי. בעיקר חמורה בעיה זו בירקות, ששם כל הקיום הוא בפרי, מה שאין כן באילנות שבו ההיתר הוא⁷⁶: "ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה", והיתר זה שייך לכאורה רק באילנות ולא בירקות.

הרב⁷⁷ כותב בכמה מקומות: "לצורך פירות שביעית אין היתר עבודה אפילו בלאוקמי, כיוון שהתורה הפקירה את הפירות אין סברא שתהיה העבודה לצורך אותם פירות מותרת. ואפילו להאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן, זהו דווקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו אחרי השמיטה, אבל עבודה שהיא לצורך הפירות לעולם אסורה שמה שהוא לצורך הפירות הפקיעה התורה" (כל זה מדובר לפני היתר המכירה, כיון שלאחריה הרי הפירות אינם הפקר). החזון איש⁷⁸ מתיר מלאכות לאוקמי גם כשהם לצורך הפירות, ועיין בדבריו שם באורך.

למעשה במקומנו נוהגים כמנהג הרבנות הראשית, שהכריעה בכל השמיטות הקודמות שכל המלאכות לאוקמי שהן מלאכות דרונגן, בין לאוקמי אילנא ובין לאוקמי פירא ייעשו.

ג. הוראות למעשה לענפים השונים ברמת מגשימים

1. מפעים

- א. כללי: למרות שאנחנו משתמשים בהיתר המכירה בגלל שעת הדחק בה אנו מצויים, יש צורך להתארגן ולעשות רק את המינימום ההכרחי, זאת אומרת דברים שאפשר יש לעשותם קודם שמיטה או לאחריה, ואפילו עבודה שהותרה צריך לעשותה רק במידת הצורך, אם אפשר להסתפק בפעם אחת אין לעשות פעמיים.⁷⁹
- ב. לא יותרו נטיעות בשנת השמיטה. את כל הנטיעות יש לגמור עד ערב ראש השנה תש"מ.

76. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה י.

77. שבת הארץ פרק א הלכה ה, קונטרס אחרון יב, משפט נהן עט.

78. חזון איש שביעית סימן כא אות יד.

79. חזון איש סימן כא אות יז: "אך צריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, וכל שאינו אלא הרווחה אסור, ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים, וכן חייבין לזבל ולנכש קודם ראש השנה שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית, ואף אם לא יספיק לכל השנה כל מאי דאפשר למעט חייב למעט, וכן מה שאפשר לאחר עד אחר ראש השנה חייב לאחר ואסור בשביעית".

ג. זיבול מטעים בזבל אורגני צריך לעשות עד ערב ראש השנה⁸⁰. זבל זרחני ואשלגני יש להקדים לפני ראש השנה או לאחר שנת השמיטה. במידה ובכל זאת היא צורך דחוף שאי אפשר לאחרו עד לאחר השמיטה ניתן לדשן בשביעית. דישונים שלא ניתן להקדימם (דשן חנקני) או לאחרם לפני ואחרי השמיטה ייעשו במידת הצורך, רצוי לעשות זאת בדישון דרך המים.

ד. ריסוסים נגד מזיקים מותר לכתחילה כשהם קיימים (גם ללא היתר המכירה). אצלנו לאחר היתר המכירה מותר אף ריסוס מונע, והוא הדין גם לגבי מחלות⁸¹. ריסוס שמן חורפי ייעשה כשהוא הכרחי להאחדת והגדלת הניבה.⁸² ריסוס כנגד עשביה - לכתחילה עדיף לעשותו מוקדם כדי למנוע נביטתו של העשב, במידה ולא הצליחו למנוע נביטתו מותר ריסוס גם להשמדתו.⁸³

ה. חריש - לא יעשה כל חריש במטעים.⁸⁴

ו. גיזום וקשירות במטעים - יש להקדים לעשות את הגיזום בקיץ תשל"ט או לאחרו לשנת תשמ"א. במטע הצעיר (אצלנו באגסים ובנטיעות החדשות של תפוחי עץ) יותרו הגיזום והקשירות לצורך עיצוב העץ וקיומו על ידי שינוי צורת הגיזום בכל השנים (צורת החתך, גובה הגיזום)⁸⁵. גיזום - אפילו במטע מבוגר - אשר יהיה חיוני לצורך קיום העץ (גיזום סניטרי) אפשר לעשותו בשביעית. גיזום ענפים המפריעים להשקיה ולא לצורך צמיחת העץ, וכן גיזום חוזרים, יהיה מותר⁸⁶. קשירות הנעשות לצורך ריבוי הפרי אפשר להקדימן לערב שמיטה או לאחרן.

ז. השקאת המטעים תהיה מותרת כדרכה בכל השנים.⁸⁷

80. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד: "המזבל מכין אותו מכת מרדות מדרבנן", ואף לאחר המכירה כיון שלא ייגרם שום נזק אם יקדימו, יש להקדים.
81. ריסוס נגד מזיקים הוא תמיד לאוקמי, אך ברמב"ם פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה ה נאמר "לא יעשן תחתיו וכו'", וכבר תמה עליו הלחם משנה פרק ח מהלכות יום טוב וכן פאת השולחן סימן כ סעיף קטן יא שהביא דמותר, ומאחר דהוי תולדה גם למאן דאסר מותר אחרי המכירה.
82. כדן תולדת זורע ולמרות שהיא לאברויי, אך בתולדות ובעיקר במקום פסידא יש להקל אחרי המכירה מה עוד שלשמן החורפי יש מטרה נוספת והיא מניעת התרבות כנימת הפרלטוריה.
83. למניעת הנביטה הוי גרמא, ולהשמדת עשביה בגידול קיים היא תולדת זורע ומותר לאוקמי.
84. חריש היא מלאכה המסופקת כמו שהזכרנו לעיל, ובמטעים כיון שהחריש הוא מלאכה שאפשר שלא לעשותה שנה אחת, אין מקום להקל בכך.
85. לאור דברינו בפתיחה לגבי גיזום, כשהוא גיזום לחיזוק העץ, והשינוי הנצרך הוא אותו שינוי שמביא הרב בשבת הארץ ובמשפט כהן.
86. מלאכות שהם ודאי לאוקמי אילנא.
87. רמב"ם שמיטה ויובל פרק א הלכות ח"י.

ח. פירות המטעים בשנת השמיטה, כיון שחנטו לפני ראש השנה הרי הם כפירות שאר השנים⁸⁸. פירות המטעים שראשית גידולם יהיה אחר ראש השנה תש"מ וסוף גידולם במשך השנה או אחרי ראש השנה וש"מ"א יקטפו באופן הרגיל, לאחר שהמשק יקבל מינוי כשליחי בית דין לקטוף ולאסוף הפרי לאחסנו ולשווק. המחיר שיתקבל הוא עבור עלות העבודה והכלים.⁸⁹

ט. דילול הפרי - בחלקות מסוימות יש צורך להוריד באביב חלק מהפריחה לשם שמירה על העץ או על טיב הפרי. בעצים שעדיין בתוך שנות ערלה, וכשזה נחוץ לקיום העץ ולשמירתו מפני התנוונות, מותר להוריד את הפריחה או את הפרי⁹⁰. בעצים שלאחר שנות ערלה מותר לדלל הפריחה לשם שמירה על העץ או על טיב הפרי הנשאר, וראוי שלא לדלל פרי ממש אלא אם כן בהכרח מיוחד.⁹¹

י. הרכבות, הן במטע האקטנידיה והן באבוקדו (הרכבת מפרים), יעשו לפני ראש השנה.⁹²

יא. חיגור במטע האבוקדו לא יעשה בשנת השמיטה.⁹³

יב. תרומות ומעשרות וקדושת פירות: בפירות המטעים שנמכרו לגוי לקראת השמיטה אין נוהגים קדושת שביעית⁹⁴. ולענין זמירת תרומות ומעשרות כל

88. רמב"ם שמיטה ויובל פרק ה הלכה ט ועיין חזון איש סימן יא אות טו.

89. מאחר ואיסור הקצירה נובע מן הקדושה מותר לאחר המכירה, ראה מעדני ארץ, כט בהערה 70. חזון איש מעשרות סימן יא אות ו: אם קוטפים לאוצר בית דין בשביל אנשי העיר אין צורך לשנות באופן עשיית המלאכה, על פי תוספתא שביעית פרק ח.

90. כפי הכלל שלהעמיד העץ ולהצילו מהפסד מותר. רמב"ם פרק א הלכות ז"י, ואין כאן משום הפסד פירות שביעית כיוון שממילא הפרי אסור משום עורלה.

91. משום הפסד הפרי, שהוא אסור מן התורה ממה שנאמר לאכלה ולא להפסד, רמב"ם פרק ח הלכה ית. ושם גם מבואר בכמה פירות מה שיעור גודלם לאסור הפסדתם. (אבל אחרי המכירה, שאין בפירות הללו דיני קדושת פירות שביעית, יש להקל במקום פסידא).

92. משפט כהן עג "אם יוכל כתר להציל איזה אחוים שיסתפק בלא הרכבה מה טוב, אבל להורות בזה איסור אי אפשר כיון שנראה אף למאן דאמר וטיעה דאורייתא בזה יש לצדד שהיא מדרבנן". ולכן ודאי שפחות חמורה, אבל בתנאים שלנו אין מקום להקל כיוון שזה לא צורך קיום מידי ואפשר לתכנן מראש שלא לעשות זאת בשמיטה.

93. אמנם חיגור זוהי רק תולדת זורע, ולאחר היתר המכירה אפשר היה להקל, אבל שמכיוון שמטרתו של החיגור לאברויי, ותועלתו במידה והיא קיימת ועדיין לא ברור אם יש תועלת וכמה) היא לפרי של שמינית, אין מקום לכאורה להקל לעשות זאת בשמיטה.

94. בית יוסף באבקת רוכל סימן כד בסוף התשובה לגבי פירות הגויים הגדלים בארץ "כי מעולם לא נשמע על שום אדם בשום עיר מארץ ישראל שנהג ביעור בשביעית וקיימא לן בכל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג, כל שכן במקום שההלכה מסכמת למנהג כמו שנתבאר".

מה שהגיע לעונת המעשרות (חנטה במטע) בשמיטה ונקטף על ידי יהודים, מפרישים תרומות ומעשרות בלי ברכה.⁹⁵

2. גידולי שדה

א. כללי: התוכנית המשקית לשנת השמיטה תתבסס על גידולי חורף שאפשר לגמור זריעתם עד ראש השנה תש"מ. במידת האפשר יש להגדיל את כמות גידולי החורף אשר בהם אפשר לגמור את העיבודים עד ערב ראש השנה. כל העבודות הקשורות לגידולי השביעית שיש אפשרות להקדימם לשישית יש לעשות כן, ולאחר לשמינית מלאכות שאפשר לדחותן. לא תתבצע בשביעית כל פעולת פיתוח שאפשר לבצעה בשנה אחרת.⁹⁶

ב. גידולי חורף: יש לגמור את כל העיבודים לצורך גידולי החורף עד ערב ראש השנה. עקרונית אין בעיה לזרוע גדולי חורף (חיטה וקטניות) לפני ראש השנה ולחכות לגשם. במידה ותהיה הפסקת הגשמים אפשר להוסיף השקיה. גידולי חורף אשר ייעשו אחרי קטיף הכותנה ובהם יהיה צורך בעיבודים בשנת השמיטה יעשו כמו שמבואר בהמשך בקשר לגידולי הקיץ.

ג. הדברת עשבים - צריך להשתדל לא לזרוע על שטח משובש, יש לקחת זאת מראש בתכנית העיבודים לשנת תשל"ט. בבקיה - ניתן לרסס בקרוב לפני הזריעה. החומר יופעל עם הגשם (בניסיונות השנה חיכה החומר 6 שבועות עד לגשם ולא ניכרה ירידה בפעולתו). חיטה - אין טיפולים נגד עשבים לפני הגשם.

ד. הזריעה - מומלץ (על ידי האגרונום חיים יוגב) לזרוע שטחי 3 ס"מ (במידה וירד גשם קל והזרעים יהיו שטחיים תהיה התייבשות מהירה ולא ייגרם נזק). יש להימנע מלזרוע קשיי גביטה (לכיש, בית דגן). אין טעם להעלות את כמות הזרעים לדונם.

ה. דישון - יש להגדיל את מנת דשן היסוד בחיטה. במידה והגביטה תהיה לקויה ויהיה עומד חלקי, תוספת דשן תעודד הסתעפות ויהיה בכך פיצוי היבול. במקרה של עומד דליל ניתן לתקן על ידי תוספת דשן ראש. בוריעת גידולי חורף מוקדם

95. רמב"ם סרק א מהלכות תרומות הלכה יא, אבקת רוכל כו בסיום התשובה: "אחר כך כתבו לי מירושלים כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שזרע הגוי בשדהו ונתמרחו ביד ישראל וכמ"ש הנהגתי". ועוד שם בסימן כה: "והכריוז בבתי כנסיות בגזירת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים". ובמהרי"ט אה"ע חלק א מג "שהרב מהר"י קארו היה חוכך להחמיר והיה נוהג להפריש בלי ברכה", ובפאת השולחן שם "מפרישים תרומות ומעשרות בלא ברכה".

96. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל סרק א הלכה ד: "המסקל מכין אותו מכת מרדות מדבריהן".

יש להקפיד הקפדה מיוחדת על כל ההוראות כדי ליצור לצמחים תנאים אופטימליים לגדילה.

ו. גידולי קיץ: גידולי קיץ כרוכים מעצם טבעם במלאכות האסורות מדאורייתא שחייבות להיעשות בשביעית, ולכן כשאין אפשרות אלטרנטיבית כמו אצלנו, יש לנהוג בצורה הבאה:

חריש - כולל חריש עמוק, דיסוק, הכנת גודיות, קלטור - יעשו א' על ידי נוכרי; ב' על ידי גרמא, היינו יש לשלב מהלך ולהכניס לגז קבוע, לכוון את התלמים, ורק אחר כך לשחרר ולהוריד את המחרישה. רצוי שהדבר יעשה על השביל או בכל מקום אחר אשר לא נזרע (ראה דברינו לעיל בעניין חרישה). דישונים ההכרחיים יעשו כרגיל.⁹⁷

זריעה שהיא מלאכה גמורה מדאורייתא תעשה על ידי גוי שינהג בטרקטור ויפעיל את המזרעה, כשלישראל מותר לשבת על המזרעה ולהשגיח על טיב הזריעה.⁹⁸ השקית הנבטה מותרת רק אם לא ניתן לעשותה לפני ראש השנה.

ז. העבודות השוטפות (לאחר הזריעה): עבודות מזרבנן נאסרו רק כשתכליתן לאברויי אבל לא לאוקמי, היינו הן אסורות להשבחת הגידול ולא כשהן חיוניות לעצם קיומו. אחר היתר המכירה יש מקום להקל בכל המלאכות מדרבנן, אך יש לבדוק בכל מלאכה את מדת חיוניותה לקיומו התקין של הגידול.

השקיה - מותרת כרגיל בגידולי שלחין. בגידולי בעל מותרת השקיה מועטת כשהדבר דרוש לקיומו של הגידול.

ריסוס כנגד עשביה למניעת נביטה מותר לכתחילה. להשמדת עשביה בגידול הקיים ריסוס מונע והוא הדין ביחס למחלות מותר כשהוא חיוני. בהכנת השטח לזריעה מותר בשעת הצורך.⁹⁹

קלטור - יש לעשותו במידת הצורך על ידי גרמא כחרישה.

דישון - בשמיטה עצמה ניתן לדשן כשהדבר הכרחי.

דילול - כשיש פרי אין לדלל אלא בשעת הדחק.

97. רמב"ם שמיטה ויובל פרק א הלכה ד - מזבל אסור מדריבנן, ולאחר המכירה הותרו כשאי אפשר.

98. אף בגידול עומד על גביו חשוב כעושה על דעת עצמו, דאינו דומה כלל למכוון בהמה או מכונה.

סיקול - אבנים המפריעות לעיבוד מותר.

הפריה על ידי דבורים מותרת.

שילוך כותנה יעשה כקציר על ידי עשייתו כשליח בית דין.

כיסוח עשביה מותר אם העשבים מפסידים את הגידול. כיסוח הירק כשנדרש לעיבוי וצימוחו מותר¹⁰⁰. כיסוח שמטרתו ניצול הירק שנקצץ מותר בשליחות בית דין.

קצירה - כמו שהסברנו לעיל אין איסור בפעולת הקצירה עצמה, אלא בהתנהגות וקצירה כדרך בעלים, ולכן יקבלו הקוצרים מינוי כשליחי בית דין לקצור לאסוף ולשווק את הפרי, המחיר שיתקבל הוא עלות העבודה והכלים.

3. מיפול בגנות נוי

(כבסיס להוראות אלו השתמשתי בהוראות שהוציא הרב יגאל אריאל ממושב נוב.) הרבנות הראשית הורתה לקראת שמיטה זו כי בגלל שעת הדחק של הישוב החקלאי יש גם השנה אפשרות להקל בענפים החיוניים לפרנסה ולהשתמש בהיתר המכירה. היתר זה אינו חל על גינות נוי שאינן לצורך פרנסה, אשר בהם יש לנהוג בכל הלכות שביעית.

א. הטיפול בקיץ תשל"ט - כל עבודות ההכנה כגון הכשרת שטח, סקול, תרישה, זריעה יעשו בקיץ תשל"ט, יש לזרוע ולשתול בקיץ זה צמחים רב שנתיים אשר יהיו את גינת הנוי במשך שנת השמיטה שבה אי אפשר יהיה לזרוע ולשתול. כל עבודה שאפשר לעשותה בקיץ זה ועל ידי כך תמנע עבודה בשביעית יש לעשותה ובצורה יסודית, הכוונה היא לדישון, זיבול, גיזומים שונים והדברת עשביה שייעשו עד ערב ראש השנה.¹⁰¹

ב. שתילה - עצי ושיחי סרק עד ראש השנה. עצי פרי עד ט"ז אב תשל"ט¹⁰² עצים בגוש מותר עד ערב ראש השנה. זריעה - ירקות ופרחים שיש בהם איסור ספיחים עד כ"ז אלול, כדי שינבטו בשישית.

99. למניעת הנביטה הוי גרמא, ולהשמדת עשביה בגידול קיים היא תולדת זרע ומותר לאוקמי. בהכנת השטח הוא תולדת חורש ומותר בעת הצורך ולאחר היתר המכירה.

100. אף שדומה לגיזום קיימא לן כדעת החזון איש שאינו אסור מן התורה אלא בגפנים בלבד, בניגוד לאור שמח ולרב בשבת הארץ שהוכרנו לעיל.

101. חזון איש שביעית סימן כא אות יז שחייבים להקדים לעשות את הניתן להקדים. הגרש"ז אורבך (בדפי הלכה של המכון לחקר החקלאות על פי ההלכה לקראת השמיטה הקודמת) סובר שאין חיוב כה כשם שלא חייבו לעשות על ידי עובד כוכבים במקום שאפשר.

- ג. עיבודים בשביעית - יותרו רק מלאכות מדרבנן כשבאות לקיום הצמח.
 עידור¹⁰³ - ביד סביב הצמח מותר כשהוא חיוני לקיום הצמח או לצורך השקיה סדירה.
 השקיה¹⁰⁴ - מותרת, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה.
 דישון¹⁰⁵ - אסור. גידול רגיש שהדישון הכרחי לקיומו מותר.¹⁰⁶
 ריסוס¹⁰⁷ ואיבוק נגד מחלות ומזיקים העשויים לסכן את הצמח מותר.
 ד. גיזום אסור מלבד המקרים הבאים:
 גיזום סניטרי¹⁰⁸ של ענפים נגועים העשויים לפגוע בצמח כולו.
 גיזום לנוי - כיסוח גדר חיה שמטרתו סילוק צמיחת יתר נכרת, כיון שאינו נעשה בצורה ובדייקנות של גזום רגיל הבא להצמיח, מוותר כשהגדר כבר גדולה ומלאה.
 סילוק ענפים מכשילים - טיפול קיצי יסודי בשנת תשל"ט יבטל הצורך בגיזום בשביעית.
 גיזום ושריפת הדסים להצמחת בדים משולשים אסור.
 ה. כיסוח דשא - דשא מלא ניתן לכסח בשביעית. רצוי למעט בהשקיה ובכך למעט גם בכיסוח. טוב לכסח גבוה מן הרגיל¹⁰⁹. אין לכטח דשא חדש אשר יתמלא בכך או דשא אשר יתפשט לשטחים חדשים.
 הגבלת דשא - על ידי ריסוס וחיתוך מותרת, ובלבד שלא יעזור סביב.
 ו. הדברת עשביה - מותר לנכש סביב הצמח עשבים העשויים לחנוק אותו, יש להעדיף ריסוס על גבי ניכוש. קלטור אסור.¹¹⁰
 שטחי קוצים - מותר לכסח או לשרוף מחשש זוחלים (אין לעשות זאת להכשרת שטח), מאחר ומוכח שנעשים לניקיון החצר ולא להטבת הקרקע.¹¹¹

102. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ג הלכה יא, ובעצי סרק אין טעם של מונין, ולעניין השרשה בשביעית הכריע החזון איש שלא חוששים (חזון איש סימן כו אות ג), ובגוש גם אין בעיה של מונין.
 103. מועד קטן דף ג עמוד א עידור אסור מדרבנן.
 104. רמב"ם שמיטה ויובל פרק א הלכה ח"ט.
 105. רמב"ם שמיטה ויובל פרק א הלכה ד ופרק ב.
 106. חזון איש שביעית סימן כא אות יו.
 107. ראה הערותינו באותו עניין בענפים קודמים.
 108. עיין בהקדמה בנושא הזמירה הבדל בין שאר אילנות לגפן וכן במטרות הגיזום.
 109. אם לא יכסח יתנוון עיקר הדשא ויתייבש, והרי אין כוונתו לצמח יותר, אדרבה, לא ניתן לו בכך - בצאת השנה יא. הכיסוח הגבוה הוא שינוי בצורת המלאכה.
 110. ראה בהערות קודמות, אך קלטור הוי חרישה ויש לחוש לאיסור תורה.

ניקוי החצר - גריפת עלים ואיסוף הפסולת והוצאתה מותרים, מאחר ומוכח שנעשים לניקיון החצר ולא להטבת קרקע.

בניה מותרת אף כשהיא כרוכה בחפירה.

בניית גדר אבנים מותרת רק כינו לבין רשות הרבים. בין החצרות מותרת גדר רשת וכיוצא בה שאינה טעונה אלא בורות מקומיים בלבד. את העפר אסור לפזר בשטח.¹¹²

ז. עציצים¹¹³ - עציצים שאינם נקובים הנמצאים בבית או תחת קורת גג מותרות בהם כל המלאכות אפילו זריעה ושתילה. עציץ שאינו נקוב הוא עציץ העשוי מחומר שאינו חדיר לשורשים ואין בו חור גדול מן הדרוש לניקוז עודפי מים. עציץ נקוב העומד על צלחת וכו' או עומד על רצפת אבן דינו כעציץ שאינו נקוב. אין להוציא עציץ נקוב מן הבית או להסיר חציצה מתחתיו ולהעמידו על האדמה. להסיר הקירוי או להעביר מבית לבית מותר (אם עמד על רצפה יש לשים תחתיו בשעת ההעברה חציצה).

ח. קטיף והנאה - מותר לקטוף פרחים וירק לקישוט הבית, או להריח בהם. ענף הנושא פרי אסור בקטיפה משעת הנצת הפרי ועד שיהיה ראוי לאכילה.¹¹⁴ פירות ירקות וצמחים הראויים למאכל קוטפים מעט מעט כדרך שבני אדם מביאים לביתם. אם אפשר ישנה בצורת הקטיף. את הפרחים מותר לשים במים אפילו יפתחו הניצנים.¹¹⁵

ט. איסור ספיחים¹¹⁶ - הגידולים הנורעים מדי שנה בשנה אף אם צמחו מאליהם בשדה ישראל בשביעית אסורים באכילה, ויש אומרים גם בשאר תשמישים¹¹⁷. שיחים רב שנתיים, צמחים שנבטו לפני ראש השנה (מלבד קטניות ודגנים) או הגדלים בר ואין צורך לזרעם אין בהם איסור ספיחין. פרחים שאינם עומדים לא

111. אף על פי שאסור לעשות כן להכשרת הקרקע משום חורש, ועיין ירושלמי פרק ד הלכה ד ורמב"ם פרק א הלכה י - כשניכר ששורף לניקיון השטח בלבד מותר.

112. שביעית סוף פרק ג, ועיין תוספות אנשי שם דיבור המתחיל להמעיק. דעת הגרש"ז אירבך (דפי הלכה) להתיר.

113. עין דברינו בהקדמה בקשר לחממות ועציצים.

114. משנה פרק ד משנה י ורמב"ם פרק ה הלכה יח, עיין מהרי"ט חלק א פג.

115. לא שנא מהשקיה לאוקמי פירא, ועוד הוי עציץ בבית, ועיין ברכי יוסף אורח חיים שלו שגם בשבת הוא חומרא.

116. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ג, שעה"מ שם.

למאכל אדם ולא למאכל בהמה אלא לנוי בלבד המיקל בהם יש לו על מה שיסמוך¹¹⁶. בעציץ ובבית אין איסור ספיחים.¹¹⁹

י. קדושת שביעית - צמחים ופרחים העומדים למאכל, לתבלין או לצבע יש בהם קדושת שביעית. אסור להפסידם בידיים ולאבדם. אין לסחור בהם. יש להם ולדמיהם ביעור.

פרחים שאין בהם טעם וריח אין בהם קדושה. יש בהם ריח בלבד יש לנהוג בהם קדושה מספק, אך אם עומדים לנוי בלבד כמקובל היום אף שיש להם ריח מותרים.

דין קדושת שביעית חל על גידולים חד שנתיים שנקטפו בשביעית ועל אילנות ושיחים רק כשגדלו בשביעית.

יא. הפקר¹²⁰ - מצווה להפקיר כל תנובת שדהו ואסור לנעול גינתו. מותר לשמור הפירות שלא יבזזום נוכרים¹²¹, ומותר לשמור שלא ישברו ישראלים האילנות.¹²²

עבודה זו באה להדגים כיצד ישוב אחד בארצנו מנסה להתמודד עם האתגרים שמציבה בפניו שנת השמיטה, ולכן לא עסקנו במאמר זה בעוד בעיות רבות הנוגעות לשנת השמיטה.

תקוותנו שנצליח להתמודד גם עם האתגרים הרוחניים של שנת השמיטה. ברור שלא כל הבעיות קיבלו במסגרת זו את הפתרון הטוב ביותר, וכאן המקום לקריאה ל"צמת" לנסות להכנס לעניין בכדי להתמודד עם בעיות השמיטה (גרמא בזריעה וכו').

ויהי רצון שזוכה לקיים שמיטה כהלכתה עם כל עם ישראל בכל רחבי ארצנו הקדושה.

117. חזון איש שביעית סימן יג אות טז הלכות שביעית ג לו וספר השמיטה פרק ו הערת הגר"ח ברלין.

118. בצאת השנה יב. דעת הגרש"ז אורבך שהיום שפרחים עומדים לנוי בלבד אין בהם קדושה ואין בהם גם איסור ספיחים, ועיין הערת הגרצ"פ בכרם ציון הלכות פסוקות ט ה ומעדני ארץ קובץ הלכות ת"א.

119. דעת הגרש"ז אורבך דפי הלכה, הערת הגר"ח ברלין בנפר השמיטה פרק ו.

120. רמב"ם פרק ד הלכה כד.

121. תוספתא פרק ד ד.

122. רידב"ז בהערה, ספר השמיטה פרק ב.